

ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ СЛОВНИКІВ

Воловий А. О.

Науковий керівник – ст. викл. Сергієва А. В.

Харківський національний університет радіоелектроніки

(61166, Харків, пр. Науки, 14, каф. українознавства, тел. (057) 702 14 98)

Метою роботи є простежити динаміку розвитку електронних словників в Україні та за кордоном. Електронні словники вважаються відносно новим явищем на ринку лексикографічної продукції. Наведено етапи розвитку автономних та онлайн-словників, які набули популярності серед широкого кола користувачів завдяки розширеним можливостям пошуку, швидкості, простоті та зручності використання, доступності та компактності. Дослідження в галузі вітчизняної комп'ютерної лексикографії є перспективним напрямком для подальших наукових розвідок.

Ключові слова: словник, електронний словник, база даних, комп'ютерна лексикографія, цифрова лексикографічна система.

На думку вітчизняних науковців, інтенсивний розвиток комп'ютерної лексикографії і активне створення електронних словників в Україні зумовлені як власне науковими потребами, так і позанауковими (задоволення попиту широкого кола користувачів на адаптовану, об'єктивну й достовірну інформацію) [1, с. 29]. Електронні словники є відносно новим явищем, яке стрімко розвивається і набуває популярності серед широкого загалу користувачів. Серед проблем, пов'язаних із вітчизняними електронними ресурсами, найважливішою є наявний дефіцит електронних словників як загальної, так і спеціальної лексики.

Теоретичні та практичні аспекти створення електронних словників вже були предметом дослідження багатьох сучасних науковців. Зокрема історичний аспект висвітлювали у своїх працях Альцина А., Балог В., Баранов А., Беляєва Л., Дубічинський В., Карпіловська Є., Купріянов Є., Несі Х., Марчук Ю., Палкова А., Пастор В., Перебийніс В., Балалаєва О., та ін. Мета нашої роботи – простежити динаміку розвитку електронних словників в Україні та за кордоном.

Комп'ютери почали використовувати в лексикографії в 1960-х роках. Один із редакторів Random House Dictionary of the English Language Л. Урданг розробив систему баз даних для категоризації та сортування одиниць інформації словника, назвавши її «набір даних» [3, с. 458]. Одночасно корпорація System Development Corporation створила версії словників Webster's 7th New Collegiate Dictionary та New Merriam-Webster Pocket Dictionary на

магнітній стрічці. Спочатку машиночитні словники повністю копіювали паперові, і чимало часу витрачалося на інтерпретацію кодів набору тексту.

У 1970-х роках комп'ютерні системи компіляції почали використовувати для сортування та перевірки записів у словниках Longman Dictionary of Contemporary English (1978), який вважається першим дійсно комп'ютеризованим словником, та Collins English Dictionary (1979).

Щойно комп'ютери почали застосовуватися у створенні словників, електронні компанії взялися за розробку кишенькових гаджетів для перекладу. Перші електронні «словники» з інтерфейсами, призначеними для користувачів (LK-3000 та Craig M100), технічно були нащадками портативних електронних калькуляторів і персональних цифрових помічників. LK-3000, розроблений у 1976 р., відображав відповідності між словами англійської та низки інших мов (французької, німецької, грецької, італійської, португальської, іспанської). Незабаром з'явився Craig M100, який мав схожий дизайн, але більший словниковий запас і функцію перекладу трьома мовами одночасно.

Із розвитком технологій видавництва випускали більше електронних продуктів, збільшувався розмір пам'яті портативних пристроїв. Як зауважує Х. Несі, у цей період почав зникати традиційний поділ між словником у мобільному пристрої (призначеним для швидкої довідки в практичному контексті) та академічним словником (який цінують за якість лексикографічної інформації). Електротехнічні компанії поступово почали купувати ліцензії на лексикографічні товари, як-от словники Collins COBUILD, Longman та Oxford, додаючи до них переваги останніх технічних винаходів [3, с. 467].

Поява дисків спричинила новий виток у зберіганні інформації. Одними з перших словників, виданих на компакт-диску, були інтерактивні словники для вивчення англійської Longman (1993) і Collins COBUILD (1995). Найбільш розповсюдженим словником на компакт-диску у світі вважають двомовний англо-китайський словник Kingsoft Powerword (у період з 1997 до 2002 рр. було поширено вісім мільйонів примірників) [3, с. 472].

Згодом ще одним осередком розміщення величезної кількості інформації став інтернет. Спочатку видавництва не бажали безкоштовно розповсюджувати свою продукцію в інтернеті. До того ж дослідники вказували на ненадійність онлайн-словників загального доступу порівняно з паперовими, адже ніхто не відповідав за точність інформації, а веб-адреси і вміст сторінок постійно змінювались. Проте видавці все ж таки змінили свою політику: вони почали стягувати плату за власні онлайн-продукти або застосовували їх як інструменти маркетингу, щоб заохотити придбати книгу, компакт-диск чи електронний доступ до тексту (Oxford English Dictionary Online, Cambridge Dictionaries Online тощо). Загальною практикою для багатьох компаній стало пропонувати власні словники у різних форматах: паперовому, на дисках, онлайн.

Використання високошвидкісних широкосмугових технологій на початку 2000-х рр. розширило доступ до інформації для багатьох користувачів. Іншою тенденцією розвитку словників в інтернеті стало створення багатофункціональних багатомовних словників довільного наповнення, як-от Вікісловник. Перший Wiktionary створений англійською 2002 р., за його схемою створювалися словники іншими мовами. Станом на 2021 р. український розділ Вікісловника містить 51 346 статей, і кожен може стати його співавтором, написати власну статтю, або доповнити чи відредагувати наявні.

Отже, як зауважують дослідники, спочатку комп'ютери лише допомагали в процесі укладання словників, потім сприяли перенесенню паперової інформації на комп'ютерний носій і, нарешті, стали основою складання електронних словників «з нуля» [4, с. 91].

В Україні становлення комп'ютерної лексикографії бере відлік у 80-х роках ХХ ст.: відправним пунктом вважають Всесоюзну конференцію з проблем створення машинного фонду (1983), в якій взяли участь відомі українські дослідники – співробітники Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні та Інституту кібернетики ім. В. Глушкова В. Перебийніс, М. Пешак та І. Білецька [1, с. 28].

Після отримання Україною незалежності важливим завданням стало створення національної словникової бази. На думку Є. Купріянова, піонером у цій галузі став заснований у 1991 р. Український мовно-інформаційний фонд НАН України, де «було створено базові моделі комп'ютерної лексикографії, які склали підґрунтя для розробки відповідних технологій» [2, с. 14], започатковано серію лексикографічних праць нового покоління – «Словники України» відповідно до Указу Президента України від 7 серпня 1999 року «Про розвиток національної словникової бази». Станом на 2021 рік система «Словники України» в оновленій версії 4.1 складається з п'яти словникових модулів: «Словозміна», «Транскрипція», «Синонімія», «Антонімія», «Фразеологія», а її генеральний реєстр містить близько 262 тис. слів.

Український мовно-інформаційний фонд НАН України також пропонує ресурси: «Тлумачний словник української мови в 20 томах», «Український національний лінгвістичний корпус», «Словник української мови за редакцією Б. Д. Грінченка», та інші спеціалізовані словники, зокрема з механіки, зварювання та радіоелектроніки.

Потужною ланкою вітчизняної комп'ютерної лексикографії є відділ структурно-математичної лінгвістики Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні, фахівці якого розробили комп'ютерний морфемно-словотвірний фонд української мови та систему автоматизованого редагування наукового тексту. Розробки співробітників покладено в основу редактора для перевірки правопису українських текстів «Рута» та системи перекладу текстів з російської

на українську та навпаки «Плай». Останній є спільним проектом з Лабораторією комп'ютерної лінгвістики Інституту філології Київського університету імені Тараса Шевченка.

Створюють програмні продукти для редагування та перекладу й інші комерційні організації. Компанія Трайдент Софтвер розробила лінійки продуктів Language Master і Прагма, що базується на власній багатомовній технології перекладу. Також відомою є розроблена харківським фахівцями перекладна англо-російська/російсько-англійська система ПАРС, оснащена комплексом термінологічних комп'ютерних словників більшості галузей людської діяльності.

Електронні словники вважаються відносно новим явищем на ринку лексикографічної продукції. За останні кілька десятиліть вони перетворилися з машиночитних словників та точних копій паперових видань на складні цифрові лексикографічні системи з потужним набором функцій. Електронні словники набули популярності серед широкого кола користувачів завдяки розширеним можливостям пошуку, швидкості, простоті та зручності використання, доступності та компактності. Сьогодні їх застосовують у багатьох сферах людської діяльності – науковій, навчальній, професійній, тому дослідження в галузі вітчизняної комп'ютерної лексикографії є перспективним напрямком для подальших наукових розвідок.

Література

- 1 Балог В. Сучасний стан української комп'ютерної лінгвістики. *Лексикографічний бюлетень*. Київ: Ін-т української мови НАН України, 2005. № 11. С. 28–35.
- 2 Купріянов Є. В. Комп'ютерна лексикографія як проблема сучасного мовознавства (історичний аспект). *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2008. № 53. С. 12–16.
- 3 Nesi H. Dictionaries in electronic form. *The Oxford History of English Lexicography Oxford* / Cowie, A. P. (ed.). Oxford UPress, 2008. P. 458–478.
- 4 Палкова А. Основные понятия электронной лексикографии. *Вестник ТвГУ. Серия «Филология»*. 2015. № 4. С. 88–93.
- 5 Балалаєва О. Ю. З історії розвитку електронних словників: зарубіжний і вітчизняний досвід. *Науковий журнал «Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія»*. 2020. Т. 1, № 11(1). С. 6–11. URL: <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Pedagogica/article/download/14221/12413> (дата звернення 03.10.2021)